

Přechodníky

Význam učiva, motivace

- máme řadu ustrnulých tvarů (vsedě, vleže, vyjma, nehledě na to...., nedbaje, nevyjímaje, počínaje, soudě, chtě nechtě, vstávaje lehaje, tak říkajíc, zahrnujíc v to, počínaje... a konče.....
- jsou to základová slova pro některá přídavná jména slovesná (kropící, příběhnuvší, procitnuvší,...)
- zdroj jazykové komiky (chca nechca)
- manifestace intelektuální vyspělosti (užívám přechodníky, abych ukázal, že jsem dobrý)
- je typickou formou vyjádření doplňku (když poznáš přechodník, máš jistotu, že máš co do činění s doplňkem → pravidlo forma je bližší než obsah, takovouto „účelnost“ žáci poměrně rádi chápou
- objektivní jazykové důvody
 - potřeba kondenzovat vyjádření nevětnou konstrukcí
 - cizí jazyky – analogie s anglickými participii

- vyjadřování současnosti dvou dějů → přechodník přítomný (Přecházejíce po nástupišti, živě diskutovali o současné migrační vlně.)

- vyjadřování následnosti dvou dějů → přechodník minulý (Potrestav syna, zasunul otec řemen zpátky do kalhot.)

➤ kulturní důvody – jazyk není dorozumívací nástroj na jednu generaci), jeho třeba chápat jako kód propojující delší časové úseky, tj. rozvíjíme i prostředky na periferii jazyka

Předpoklady pro výuku

- žák určí podmět
- rozpozná souslednost/ následnost dvou dějů (ověříme tak, že napřed v souvětí, poté u věty jednoduché s přechodníkovou konstrukcí nahradíme oba děje barevnými proužky/ dvěma podélnými předměty; buď jsou vzhledem k sobě nad sebou (děje současné), nebo jeden následuje za druhým (děje nesoučasné)
- rozliší dokonavé a nedokonavé sloveso
- přiměřená porce intelektu a jazykové kreativity

Podmínky užití přechodníků

- děj vyjádřený přechodníkem musí mít stejný podmět s dějem vyjádřeným slovesem v určitém tvaru
- přechodník přítomný tvoříme od sloves nedokonavých
- přechodník minulý tvoříme od sloves dokonavých
- nerozvinutý čárkou neoddělujeme, rozvitý zpravidla ano (ve škole vždy 😊)

Algoritmus

1. Trénujeme souvětí o dvou větách a posuzujeme, jestli mají společný podmět.
2. Ukazujeme si, zda se jedná o současně probíhající dva děje, nebo o děje probíhající po sobě (může následovat bod čtyři, pak teprve tři).
3. Seznámíme žáky s typickými koncovkami obou přechodníků
 - a) přechodník přítomný (od sloves nedokonavých)
 - M sg: -a, -e (nesa, maže)
 - F, N sg.: - ouc,- íc (nesouc, mažíc)
 - M, F, N pl.: - ouce, -íce (nesouce, mažíce)

b) přechodník minulý (od sloves dokonavých)

M sg.: Ø, -v (přines, dozpívav)

F, N sg.: -ši, -vši (přinesši, dozpívavši)

M, F, N pl. -še, -vše (přinesše, dozpívavše)

4. Předkládáme kondenzované větné celky s přechodníkovou konstrukcí, nahrazujeme je konstrukcemi nekondenzovanými

a) děje současné pomocí spojovacího výrazu zatímco (→ přechodník přítomný)

b) děje po sobě jdoucí pomocí spojovacích výrazů když, nejdříve ... potom, pak (→ přechodník minulý)

5. Provádíme kondenzaci větné struktury s pomocí vhodného přechodníku (začínáme přítomným - zprvu cvičně nahrazujeme první, poté druhé sloveso, později dětem vysvětlíme, že přechodníkem se nahrazuje spíše děj méně podstatný)

Výjimky

- **třít**: tra, trouc, trouce/ tře, tříc, tříce
- **být**: jsa, jsou, jsouce/ byv, byvši, byvše
- **jmenovat, obětovat, absolvovat, habilitovat, prezentovat, separovat, ...** - slovesa obouvidová
- **vidět** – vida, vidouc, vidouce
- **jít** – jeda, jedouc, jedouce
- **jíti** – jda, jdouc, jdouce
- **dojít** – došed, došedši, došedše
- **dojet** – dojev, dojevši, doojevše

-
- **mizet** – mize, mizíc, mizíce/ mizeje, mizejíc, mizejíce
 - **dokonavá slovesa podle vzoru tiskne** – tvoří dnes přechodník minulý s vkladným -nu- jako slovesa vzoru mine : doběhnuv,...
 - **dokonavá slovesa vzoru začne, pomocný vzor tne** – mají tvary dvojí: zajav, zajavši, zajavše/ zajmuv, zajmuvši, zajmuvše